

مفهوم‌شناسی و رویکردهای امنیت نظامی جمهوری اسلامی ایران بر اساس گفتمان فرماندهی معظم کل قوا، حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) علیرضا عین القضاتی^۱

چکیده

در این مقاله مفهوم امنیت ملی از بعد نظامی بازتعریف شده است. می‌توان این مفهوم را که در مکاتب مختلف به دلیل ماهیت پیچیده فضای کنونی کم‌رنگ جلوه داده می‌شود، با بیانات رهبر انقلاب مبنی بر «حمله به دشمن در همان سطحی که به ما حمله کند» مبنای طرح‌ریزی استراتژی امنیت نظامی قرار داد. به نظر می‌رسد این مؤلفه در حوزه امنیت نه تنها نقش جدی دارد، بلکه ابزاری قدرتمند برای اعمال دکرین، اهداف و سیاست‌های تهاجمی است. تهدید و اقدام نظامی علیه هر کشوری می‌تواند پایه‌های مادی و معنوی دولت را تحت فشار قرار دهد و خسارت و زیان‌های جبران‌ناپذیری را به بار آورد؛ آن‌گونه که در سوریه اتفاق افتاد.

هدف این پژوهش تعیین ابعاد امنیت در گفتمان فرماندهی معظم کل قوا، حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) و نیز در قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام است. با استفاده از روش تحقیق موردی زمینه‌ای و همچنین تحلیل محتوا، گفتمان و تفسیری، ابعاد مد نظر در این حوزه احصا شده است. نتایج این تحقیق مبین آن است که به کارگیری اصول سیاست دفاعی مبتنی بر گفتمان فرماندهی معظم کل قوا، حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی)، می‌تواند چارچوبی برای هماهنگ کردن ابزارهای نظامی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی توسط دولت برای دفع تهدیدها (داخلی و خارجی) و برقراری ثبات و امنیت شود و قدرت بازدارندگی همه‌جانبه دفاعی را افزایش دهد و به کشف راه‌های میان‌بر و در نتیجه مرزشکنی در دانش تصریحی مرتبط با علوم دفاعی بینجامد.

واژگان کلیدی

مفهوم‌شناسی، گفتمان حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی)، امنیت نظامی

مقدمه

از آنجا که تهدید نظامی هنوز مرکز سنتی نگرانی‌های مربوط به امنیت ملی است و اقدام نظامی می‌تواند هر کشوری را تهدید کند و پایه‌های دولت را فروپاشد و خسارت و زیان‌های جبران‌ناپذیری ایجاد کند، می‌توان گفت امنیت نظامی کماکان از اهمیت خاصی برخوردار است. از سوی دیگر تأمین امنیت که در دستور کار نیروهای مسلح قرار دارد، نیازمند ابعاد مختلف مغزافزاری، نرم‌افزاری و سخت‌افزاری است.

اگرچه مفهوم امنیت ملی از بدو پیدایش، در بعد نظامی خلاصه و تعریف شده بود و هر واحد سیاسی دارای قدرت و نیروی نظامی بیشتر، امنیت بیشتری هم داشت، اما اندیشمندان نظامی در رویکرد بولتنی و کلی خود به امنیت ملی، ابعاد دیگری به آن افزودند.

مفهوم امنیت نظامی در هر واحد سیاسی متناسب با سیاست‌ها، اهداف و دکترین‌های تدوین‌شده، ممکن است متفاوت باشد و طیفی از اقدامات مانند تهاجم^۱ و دفاع^۲ را برای حفظ آنچه به عنوان مأموریت نیروهای مسلح و هدف از کسب قدرت نظامی - امنیتی محسوب می‌شود، دربرگیرد (رشیدزاده و علیزاده، ۱۳۹۴: ۲).

اگر امنیت نظامی را در حوزه نیروهای مسلح و امنیت دفاعی^۳ را در سطح ملی تعریف کنیم، حوزه‌های نظامی و نیروهای مسلح نمود حوزه نظامی و دفاعی هستند. در جمهوری اسلامی ایران، امنیت نظامی و قدرت نظامی - امنیتی معنا پیدا می‌کند و هدف نیروهای مسلح، دفاع از نظام مقدس جمهوری اسلامی، حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نیز حفظ دستاوردهای انقلاب اسلامی در مقابل تهدیدهای نظامی دشمنان است.

با توجه به اینکه دکترین یا رهنامه جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر اصل بازدارندگی است (نامه دفاع، ۱۳۹۱: ۱۳۹) و راهبرد ایران بر اساس تدابیر فرماندهی معظم کل قوا، حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی)، مبتنی بر دفاع بازدارنده است، در چارچوب همین راهبرد - بازدارندگی - معظم له «روش تهدید در برابر تهدید» را مطرح کرده‌اند (نامه دفاع، ۱۳۹۱: ۱۴۲). بنابراین استخراج اهداف، دکترین و سیاست‌های امنیتی در گفتمان فرماندهی معظم کل قوا (حضرت امام خامنه‌ای) و حتی قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام از دغدغه‌های مهم محقق است. با توجه به موارد

1 . Invasion

2 . Defense

3 . Defense Security

یادشده، مسئله این پژوهش مدون نبودن و نا مشخص بودن رویکردهای امنیتی نظامی جمهوری اسلامی ایران در سیاست‌های کلی امنیتی جمهوری اسلامی ایران است.

در خصوص اهمیت و ضرورت مسئله باید گفت این پژوهش قادر است تصمیم‌گیران سیاست‌های دفاعی و امنیتی را در فرایند برنامه‌ریزی در سطوح راهبردی و عملیاتی در امنیت نظامی ترغیب کند و همچنین در ایجاد وفاق نظر میان صاحب‌نظران و خبرگان حوزه امنیت نظامی و تعمیق مبانی به دست آمده در هدایت فکری تصمیم‌سازان مؤثر باشد. انجام نشدن این پژوهش مساوی پاسخ نگفتن به نیازمندی‌های امنیتی و دنباله روی از سیاست‌ها و مدل‌های غربی در حوزه امنیت نظامی و در نهایت ناکامی‌ها در حوزه امنیت داخلی و نظامی است. سیاست دفاعی راهنمای تهیه راهبردهای دفاعی و طرح‌های کلان دفاعی و جهت‌دهنده توسعه قدرت نظامی در بخش‌های مربوط، مثل نیروهای مسلح و صنایع دفاعی است و برای تدوین آن به ویژه تسهیل در پیاده‌سازی و اجرا، توسعه فرهنگ مفهومی بین رهبران و نخبگان و مسئولان عالی دفاعی کشور ضرورت دارد. فقدان الگو یا رویکرد مناسب در تدوین گفتمان امنیتی و سیاست دفاعی می‌تواند باعث اشکالات زیر شود:

۱. تا حدودی مراجع تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر دفاعی جمهوری اسلامی ایران را در این حوزه با مشکل مواجه می‌کند.

۲. فقدان چنین تحقیقی و به کار نگرفتن رویکردهای مطرح‌شده باعث اتلاف منابع، استفاده نکردن از فرصت‌های به دست آمده، موازی‌کاری، عدم هم‌افزایی سایر ابعاد و مؤلفه‌های قدرت بازدارندگی و در نهایت غافلگیری امنیتی و دفاعی می‌شود. هدف اصلی این پژوهش بازنگری مفهوم‌شناسی رویکردهای امنیت نظامی جمهوری اسلامی ایران بر اساس گفتمان حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) است. اهداف فرعی پژوهش نیز عبارت‌اند از:

۱. تبیین گفتمان فرماندهی معظم کل قوا در حوزه دکترین، اهداف و سیاست‌های امنیت نظامی؛

۲. استخراج محورها و رویکردهای قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام در حوزه دکترین، اهداف و سیاست‌های امنیت نظامی.

سؤال اصلی پژوهش این است که دکترین، اهداف و سیاست‌های امنیت نظامی بر اساس گفتمان ولایت فقیه، قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام کدام‌اند؟

سؤال‌های فرعی پژوهش نیز عبارت‌اند از:

۱. گفتمان فرماندهی معظم کل قوا در حوزه دکترین، اهداف و سیاست‌های امنیت نظامی چیست؟
 ۲. محورها و رویکردهای قانون اساسی و سیاست‌های کلی در حوزه دکترین، اهداف و سیاست‌های امنیت نظامی کدام‌اند؟
- در این پژوهش با توجه به بهره‌گیری از روش‌های تحلیل محتوا، تحلیل گفتمان و تحلیل تفسیری، فرضیه‌ای تدوین نمی‌شود.

مبانی نظری

۱. پیشینه تحقیق

- «الگوی راهبردی تحکیم و توسعه اقتدار دفاعی- امنیتی جمهوری اسلامی ایران» عنوان مقاله‌ای به قلم فتح‌الله رشیدزاده، ذبیح الله عاشوری و جعفر شهرام فر است که در فصلنامه مطالعات دفاعی - استراتژیک دانشگاه عالی دفاع ملی (س ۱۲، ش ۴۶، زمستان ۱۳۹۰) منتشر شد. دستاوردهای این پژوهش نشان می‌دهد تحکیم و توسعه اقتدار دفاعی - امنیتی حول محور ولایت فقیه شکل می‌گیرد. ویژگی‌های نفوذ، مشروعیت و کارامدی نیز در چارچوب یک مثلث متساوی‌الاضلاع تبلور می‌یابد. الگوی دفاعی- امنیتی مطلوب برآمده از اسناد و مرجع بالادستی آن باید با بازدارندگی همه‌جانبه، حافظ بقا و امنیت و پایداری جامعه باشد. در این پژوهش عوامل بیست و سه‌گانه اقتدار دفاعی- امنیتی شناسایی شدند. در مؤلفه دفاعی- امنیتی بر ثبات و اقتدار ملی و رسیدن به جامعه‌ای امن، مستقل و مقتدر، خودکفا، ولایت‌مدار، با سامانه دفاعی- امنیتی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و نیز پیوستگی مردم و حکومت تأکید شده است.

- مقاله «راهبردهای نظامی امنیت پایدار» را فارس عبدی در همایش امنیت پایدار که در بهار ۱۳۹۱ در دانشگاه جامع امام حسین(ع) برگزار شد، ارائه کرد. براساس یافته‌های تحقیق، دیپلماسی نظامی کشور، تبیین نقش دفاعی و بازدارنده ایران در مقابل قدرت‌های سلطه‌گر فرمانطقه‌ای است که تأمین امنیت منطقه را با مشارکت کشورهای منطقه و اعتمادسازی در جهت ترسیم صلح و ثبات منطقه و نفی ایده ایران‌هراسی نشان می‌دهد. بنابراین مهم‌ترین ارکان امنیت پایدار در راهبردهای نظامی ایران عبارت است از: حداکثرسازی قدرت بازدارندگی با افزایش توان عملیاتی و مدیریت جنگ‌های الکترونیک، تقویت سپر حفاظتی پدافند هوایی، امنیت‌بخشی به

فضای هوایی کشور در مقابل تعرض هوایی، استقرار موشک‌های بالستیک و مخاطره پایگاه‌های آمریکا، گسترش مرزهای استراتژیک دفاعی کشور خارج از قلمرو سرزمینی و بهره‌گیری از متحدان منطقه‌ای ایران.

- مقاله «دفاع و امنیت ملی از نگاه مقام معظم رهبری (مد ظله العالی)» را مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (دفتر مطالعات سیاسی، ش ۱۳۷۱، اردیبهشت ۱۳۹۱) منتشر کرد. در این مقاله آمده است: امنیت ملی و دفاعی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران در اندیشه مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) همانند سایر مفاهیم و تعبیر مهم و محوری سیاسی در قلمرو مکتب حیات‌بخش اسلام و آموزه‌های دینی تفسیر و تحلیل می‌شود. بر این اساس «امنیت و دفاع ملی» در نظام جمهوری اسلامی یک مؤلفه قدسی و ارزشی است. در خصوص مباحث مربوط به دفاع از منظر معظم له، می‌توان به انطباق اندیشه‌های اسلامی و کاربرد این مفاهیم در مقولات نوین جهانی اشاره کرد. در اندیشه‌های راهگشا و روشنگر مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) ابعاد و مؤلفه‌های دفاع و امنیت ملی نظام جمهوری اسلامی و چالش‌های فراروی آن آمده است. معظم له آمادگی‌های لازم و هوشیاری نیروهای مسلح را در رصد تحرکات دشمنان منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای یادآور و خواهان افزایش توان دفاعی آنان برای تأمین امنیت از بازدارندگی در مقابل تهاجم دشمنان شده است.

- مقاله «مؤلفه‌های نظامی امنیت از دیدگاه حضرت امام خمینی (ره)» به قلم اصغر اکبری پورکانی در همایش امنیت پایدار (برگزارشده در دانشگاه جامع امام حسین (ع) در بهار ۱۳۹۱) ارائه شد. حضرت امام خمینی (ره) با تأکید بر این بخش از امنیت، نقش نیروهای مسلح را به عنوان کلیدی‌ترین عنصر امنیت در حفظ تمامیت ارضی بیان می‌کنند. با بررسی سخنان ایشان، مؤلفه‌های مهمی در تقویت امنیت نظامی به دست می‌آید. ایشان بر ساماندهی نیروهای مسلح و وجود نظم و رعایت سلسله مراتب نیروهای نظامی و انتظامی، وحدت نیروهای مسلح اعم از ارتش، سپاه و بسیج، ایجاد روحیه احساس مشترک و تحکیم کارایی نیروهای مسلح تأکید داشتند.

۲. مفهوم‌شناسی

الف) امنیت داخلی: امنیت داخلی عبارت است از ممانعت از خرابکاری، جاسوسی، براندازی و حملات تروریستی به یک سرزمین، حاکمیت، مردم و زیرساخت‌های حیاتی آن توسط دول بیگانه و گروه‌های معاند یا تقلیل آثار آنها و افزایش قدرت بازیابی خسارت‌های احتمالی (مصاحبه با دکتر حسن بیگی).

ب) امنیت نظامی: در تعریف امنیت نظامی آمده است: مصونیت یک فرد، گروه و ملت از تعرض و تجاوز فیزیکی مسلحانه به حقوق مشروع او و به عبارت دیگر، به رسمیت شناخته شدن حق یک فرد، گروه و ملت در دفاع از جان، مال، ناموس، وطن و حکومت مطلوبش در مقابل تعرض‌ها و تجاوزات قهرآمیز مسلحانه. در این زمینه، مباحثی در حوزه اجحاف، زور، جنگ، دفاع مسلحانه و تصمیم‌گیری‌های دفاعی و نظامی مطرح می‌شود (جهان بزرگی، ۱۳۸۸: ۹۱). براساس تعاریف موسع و جامع‌تری از امنیت نظامی، می‌توان امنیت نظامی به معنای در امان بودن کشور از خطر تهدیدهای نظامی دانست (تهامی، ۱۳۸۴: ۸۹).

ج) قدرت نظامی: ^۱ مجموعه‌ای از نیروهای مسلح یک کشور در کنار سایر عناصر قدرت ملی و توان زمامداران کشور در به‌کارگیری این نیروها برای پشتیبانی از اهداف و سیاست‌های دفاعی و امنیتی کشور (تهامی، ۱۳۸۴: ۹۱).

د) توانمندی نظامی: ^۲ توانایی دستیابی به اهداف نظامی جنگی (مانند پیروزی جنگی و نابودسازی اهداف دشمن) را گویند. توانمندی چهار عنصر اصلی دارد: ساختار نظامی، نوسازی، آمادگی و ایستادگی (فرهنگ جامع واژه‌ها و اصطلاحات نظامی، ۱۳۹۱: ۶۴۴). در ایجاد توانایی نظامی، مؤلفه‌هایی مانند نیروی انسانی، روحیه، وفاداری و اطاعت‌پذیری، انضباط، آموزش، تجهیزات، امکانات، فناوری، فرماندهی، کارآمد، لجستیک فعال، مردمی بودن، مهارت و تخصص، قدرت حفظ و تولید اطلاعاتی، ساختار و تشکیلات نقش دارند (صنعی، ۱۳۸۶: ۱۰).

ه) تعریف عملیاتی امنیت نظامی: ایجاد شرایط مطلوب امنیتی در برابر هرگونه ناامنی و تهدید نظامی از طریق مقابله، بازدارندگی، توان پاسخگویی و دفاع پیش‌دستانه به منظور دفع و خنثی‌سازی تهدید.

۳. امنیت نظامی

مجریان جنگ نرم، تضعیف و تزلزل مبانی مشروعیت سیاسی یک دولت را به عنوان کم‌هزینه‌ترین و زودبازده‌ترین روش براندازی نرم برمی‌گزینند؛ زیرا با این روش مهم‌ترین عنصر بقای نظام سیاسی که حمایت قشرهای مختلف مردم از حکومت است، متزلزل و کم‌رنگ می‌شود. در واقع فضای سیاسی کشور و تغییر نگرش سیاسی مردم به سمتی سوق می‌یابد که در بلندمدت نظام حاکم دچار بحران مشروعیت می‌شود.

۱ . Military Power
۲ . Military Capability

حاصل فرایند یادشده، براندازی از طریق بسترسازی درونی و اعمال فشار و تغییر از بیرون به منظور فروپاشی کل سیستم سیاسی است.

در هر واحد سیاسی، مشروعیت با چگونگی جابه‌جایی قدرت نیز پیوند خورده است. در جوامعی که قدرت، شکننده و قابل فروپاشی ظاهر شود، براندازی نرم به سهولت شکل می‌گیرد. در بسیاری جوامع افزون بر مبانی فرهنگی، ارزشی و هنجاری، مردم و جایگاه آنها در منظومه قدرت جزء منابع مشروعیت‌ساز تلقی می‌شود. در جوامعی که قدرت از مردم ناشی می‌شود، تغییر نظر و ایده مردم در قبال حقانیت قدرت، شروع بحران مشروعیت است. بی‌تردید درک ماهیت مشروعیت و بحران مشروعیت به فهم دقیق‌تر مهندسی براندازی نرم کمک می‌کند.

اطاعت، قلب قدرت سیاسی است؛ زیرا یک دولت بدون مشروعیت، یعنی مطیع بودن مردم، آن نمی‌تواند حیات داشته باشد. بر این اساس اگر مردم مایل به تغییر روش‌های اطاعت یا سرسپردگی خود باشند، قدرت می‌تواند تغییر کند. مشروعیت، استحقاق یا اجازه حکومت کردن است که مورد قبول عام باشد. مشروعیت حاصل اعتقاد مشترک است. این وفاق سیاسی به تدریج شکل می‌گیرد. مشروعیت نه صرفاً به قانونیت دولت از نظر حقوقی بلکه به پذیرش اجتماعی آن از جانب اتباع، مربوط می‌شود و بر این اساس مشروعیت نظام سیاسی به احساس التزام و تعهد افراد نسبت به اطاعت از آنها بستگی دارد (بشیریه، ۱۳۸۲: ۴۲).

هر اندازه مشروعیت یک حکومت عمیق‌تر باشد، احتمال آنکه بتواند فشارهای شدید را تحمل کند بیشتر است. قدرت‌های سلطه‌جو عمدتاً مشروعیت کم‌نظیر نظام‌های سیاسی انقلابی- مردمی را با این تحلیل که این وضعیت صرفاً نوعی مقبولیت فوق‌العاده اولیه پس از سقوط دیکتاتوری‌ها محسوب می‌شود، نادیده می‌گیرند و آن را «مشروعیت اضطراری» نام می‌نهند. بر این اساس تزریق بحران به درون آن و تضعیف آن را امکان‌پذیر می‌دانند. براندازی نرم با اتکا به مشروعیت‌زدایی با چنین منطقی سیاسی انجام می‌گیرد. در مجموع می‌توان دو عنصر حقانیت و مقبولیت را مؤلفه‌های اساسی مشروعیت نظام سیاسی دانست (نوروزی و دیگران، ۱۳۸۲: ۲۴) که برآیند آن به صورت وفاداری و اطاعت‌پذیری مردم تجلی می‌یابد. این مشروعیت به دلایل مختلف ممکن است نقصان یابد که موجب تغییر در چهره دولت می‌شود. بحران مشروعیت در واقع فقدان یا بروز نقص در دو عنصر حقانیت و مقبولیت در امر سیاسی حاکمان است که عمدتاً از زاویه منافع و نگاه اطاعت‌کنندگان از قدرت، تفسیر و نگریسته می‌شود. در

این شرایط چون بر نامشروع بودن قوانین و عدم محافظت آنها از جامعه تأکید می‌شود، مردم از اطاعت آنها دست می‌کشند.

پیدایش و گسترش ایدئولوژی‌های جدید از خارج و ظهور رهبران کاریزماتیک و جنبش‌های اجتماعی جدید پیرامون آنها به عنوان روندهای ادعایی دموکراتیک غرب و امثال آن موجب تضعیف مشروعیت دولت‌ها می‌شود. سطح نخست بحران مشروعیت وقتی است که بر اثر عملیات روانی غرب شایستگی حکام در حکومت کردن مورد تردید واقع می‌شود. در سطح دوم در صلاحیت سیاست‌های اتخاذ شده توسط این حکام تردید می‌شود و در سطح سوم، مجموعه قواعد حاکم یعنی قانون اساسی و نظام سیاسی نزد بخش عمده‌ای از مردم مشروعیت خود را از دست می‌دهد (بشیریه، ۱۳۸۲: ۱۱۹).

در نهایت باید گفت فراهم‌سازی بسترهای بحران مشروعیت از سوی مجریان براندازی نرم که نوعی مداخله بیرونی و فشار خارجی بر روندهای سیاسی است، عمدتاً برای ارجاع به وضعیتی به کار می‌رود که در نتیجه آن اجماع موجود بر سر حقانیت مبنای حاکمیت، مطلوبیت شیوه زمامداری حکومت و مقبولیت زمامداران شکسته می‌شود. در چنین شرایطی، جامعه دچار چندپارگی و ازهم‌گسیختگی می‌شود و گروه حاکم با فراهم شدن زمینه‌های عدم تمکین نسبت به قوانین و فرامین حکومت مجبور می‌شود با گروه‌های رقیب مدعی قبضه اقتدار به رقابت و حتی ستیز پردازد (عاملی، س. ر، ۱۳۸۲: ۵۲).

از زمان ظهور ناپلئون تا امروز ابزار نظامی ذیل فرایند «عقلانی شدن قدرت نظامی» توسعه و تنوع بسیاری پیدا کرده‌اند و می‌توان ادعا کرد به مدد فناوری، چهره و ماهیت تازه یافته‌اند. اهداف قدیمی کاربرد قدرت کم و بیش شناخته شده‌اند. بنا به گفته «رابرت آرت»^۱، این اهداف را می‌توان ذیل چهار عنوان کلی دسته‌بندی کرد: دفاع، بازدارندگی، اجبار و نمایش قدرت (شولتز، ۱۳۸۶: ۷۸).

در برخی نظریات، امنیت نظامی به آثار متقابل توانایی‌هایی تهاجمی و دفاعی مسلحانه دولت‌ها و نیز برداشت آنها از مقاصد یکدیگر مربوط است (بوزان، ۱۳۸۹: ۳۴). رویکرد نظامی، اولین رویکرد منسجم در حوزه مطالعات امنیت ملی است که برای دوره زمانی طولانی در کانون توجه تحلیلگران امنیت و دولت‌مردان قرار داشته است. اگرچه انتقادهای صریحی که از این رویکرد شده، محوریت آن را زیر سؤال برده است، اما به این معنا نیست که ملاحظات نظامی عرصه مطالعات امنیت ملی را ترک کرده‌اند (کوستر، ۱۳۸۱: ۱۴۷).

در بعد نظامی امنیت ملی، تأکید بر مسئله حفاظت مستقیم فیزیکی از قلمرو دولت و ساکنان آن فراتر رفته است و در مسئله دیدگاه ملی از امنیت نظامی، توانایی جنگ کردن و پیروزی نظامی در آن هنوز هم هدفی محوری است (ماندل، ۱۳۷۹: ۷۲).

عامل نظامی در طول تاریخ از کلیدی‌ترین عوامل حفظ امنیت کشورها بوده است. طی سال‌های بی‌شمار برائر جنگ‌ها و درگیری‌های بسیار، بر اهمیت عامل نظامی و جایگاه اساسی آن در امنیت ملل افزوده شده و پدید آمدن نظریه کامل و همه‌جانبه درباره امنیت ملی را ناممکن کرده است. از نظر تاریخی، جنگ مهم‌ترین و کهن‌ترین تهدید علیه امنیت بشر بوده و به طور طبیعی، امنیت نظامی نیز مهم‌ترین بخش امنیت ملی را تشکیل می‌داده است (امیدوارنیا، ۱۳۸۱: ۶۹).

با این دیدگاه، امنیت نظامی عبارت است از میزان قابلیت نیروهای مسلح یک کشور برای حفاظت از حکومت و مردم در مقابل تهدیدهای قهرآمیز (ماندل، ۱۳۷۹: ۸۷) و امنیت نظامی مصونیتی است که هم با ابزار نظامی به خطر می‌افتد و هم با ابزار نظامی تأمین می‌شود و همان‌گونه که از نامش پیداست، جنس آن نظامی است. با وجود تحولاتی که در سطح جهان رخ داده و اهمیت ابعاد مختلف امنیت، دستیابی به قدرت از لحاظ راهبردی و تاکتیکی، جهت‌گیری اصلی را از یک رهنامه غیروپویا و ثابت به سوی برنامه‌ریزی‌های متنوع بر حسب نوع تهدید و تأکید روی تصمیم‌های سریع و به‌هنگام و بسیج نیروها سوق داده است. از نظر دیدگاه جهانی، اهداف مد نظر امنیت نظامی عبارت‌اند از:

- توان ایجاد، حفظ و کاربرد مؤثر اتحادیه‌های نظامی؛
- موفقیت در تلاش‌های چندجانبه برای جلوگیری از وقوع جنگ و پایان بخشیدن به آن یا دستیابی به کنترل تسلیحات (ماندل، ۱۳۷۹: ۷۲).

با این حال تکیه بر امنیت نظامی مستلزم داشتن نیروی مسلح قوی با تسلیحات مناسب و کاربردی است که خود زمینه وابستگی را فراهم می‌آورد؛ زیرا تهیه تسلیحات در دنیای کنونی و پیشرفت فناوری یکی از مسائل مهم است و از آنجا که همه دولت‌ها نمی‌توانند برای تهیه سلاح‌های متعارف اقدام کنند، گزینه تهیه تسلیحات از خارج مطرح می‌شود که ممکن است از یک منبع یا منابع متعدد صورت گیرد یا گزینه تولید در داخل/ تأمین از خارج مد نظر قرار گیرد که در هر صورت نوعی وابستگی را در پی دارد. بر همین اساس بخشی از مفهوم امنیت نظامی با رقابت تسلیحاتی در هم تنیده شده است. رابطه بین تسلیحات و اقتصاد کشورها و از طرفی رابطه بین فروش

تسلیمات و سیاست‌های امنیتی این مسئله را به یک موضوع چند وجهی سیاسی، اقتصادی و امنیتی تبدیل کرده است. درهم‌تنیدگی فوق چنان پیشرفته است که هرگز و جرویس به تبیین این دو مفهوم پرداخته‌اند و معتقدند امنیت نظامی مفهوم مفیدتر از «رقابت تسلیحاتی» و «معمای امنیتی» است. طبق این مفهوم، تلاش‌های دولت برای حفظ امنیت خویش ممکن است صرفاً انگیزه‌های دفاعی داشته باشد، اما در نظر دولت دیگر، انگیزه‌های تهاجمی تلقی می‌شود (ربیعی، ۱۳۸۳: ۱۴۴).

البته دلایل بروز جنگ در نظام بین‌المللی دچار تحولات زیادی شده است؛ به ویژه پس از دوران جنگ سرد، ساختار هرج و مرج‌گونه نظام بین‌الملل بیشتر یک تسهیل‌کننده است که اجازه می‌دهد تنش‌ها در سطح ملی و فروملی به سرعت به کشمکش تبدیل شود (ماندل، ۱۳۷۹: ۹۱).

پژوهشگران همواره بر اهمیت نقش نیروی نظامی در مناسبات بین‌المللی تأکید داشته‌اند و پیوسته این نظر رایج بوده که در صورت حاد شدن مسائل مربوط به امنیت کشورها، قدرت نظامی نیرویی تعیین‌کننده است. با اینکه به طور کلی نمی‌توان این نظر را رد کرد، اما امروزه باید ملاحظات تازه‌ای را در این زمینه در نظر داشت (رشیدزاده، ۱۳۹۱: ۳).

با وجود این، استفاده از نیروی نظامی برای مسائل اقتصادی میان کشورهای بزرگ صنعتی منتفی نیست. ضمن اینکه میان کشورهای کوچک استفاده از نیروی قهریه هنوز نقش مهمی دارد. نقش بازدارندگی هسته‌ای در این میان جای خاصی دارد و قدرت تخریبی سلاح‌های هسته‌ای موجب شده است کشورهای بزرگ از ترس گسترش درگیری‌های کوچک و تبدیل آن به جنگ‌های هسته‌ای گسترده در اقدام به درگیری نظامی احتیاط بیشتری کنند (روشندل، ۱۳۸۷: ۱۰۴).

اودوم^۱ معتقد است صرف‌نظر از تغییراتی که در نظام بین‌المللی در پایان جنگ سرد رخ داده است، ظهور فناوری‌های تازه با کاربردهای نظامی، خود انقلابی در ماهیت جنگ محسوب می‌شود. عملیات محدود و سریع که از موارد کشمکش‌های غیر سنتی کم‌شدت محسوب می‌شود، به مرور بیش از جنگ‌های قدیمی عمومیت پیدا می‌کند. یکی از پیامدهای گسترش اشکال جنگ در پایین‌ترین سطوح آن، این است که تفکیک دقیق بین جنگ و صلح به طور فزاینده‌ای مشکل شده است: کشمکش‌های خشونت‌آمیز حتی بدون اعلان جنگ رخ می‌دهد و آتش‌بس‌های طولانی به صلح شباهت پیدا می‌کند (ماندل، ۱۳۷۹: ۹۱).

ابزارهای زور به طور چشم‌گیری گسترش یافته است. همراه با رشد و گسترش فزاینده سلاح‌های اتمی و میکروبی، شیمیایی، فرض‌های سنتی درباره خودداری بهره‌گیری از آنها در حال از بین رفتن است. این هراس در حال گسترش است که دولت‌های یاغی یا گروه‌های تروریستی به این سلاح‌ها دسترسی یابند و این فناوری نظامی در بازارهای سیاه به طور فزاینده مبادله شود و در دسترس قرار گیرد یا کشورها و گروه‌های بیشتری بتوانند سلاح‌های مذکور را در سایه انتقال سریع فناوری بسازند و در عین حال اتحادهای نظامی و موازنه‌های قدرت منطقه‌ای موجود نیز قادر به جلوگیری از استفاده آنها نباشند (عین القضائی، ۱۳۹۴: ۳).

در دین مبین اسلام و قرآن کریم تمامی آیاتی که مسلمانان را به جهاد با مخالفان فرا می‌خواند و برخی آیات دیگر نشان از تأثیر این بعد در امنیت ملی دارد. در امنیت نظامی تأکید قرآن تنها بر آمادگی برای جنگ و پیروزی در جنگ آن هم با افراد و امکانات فراوان نیست، بلکه دستیابی به تجهیزات و امکانات پیشرفته نظامی و روحیه بالای جهادگران از اولویت‌های اصلی دکترین نظامی قرآن است. بر این اساس خداوند از مجاهدان می‌خواهد در برابر افراد بسیار دشمن ایستادگی کنند: «إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ» (انفال/۶۵). توجه به سیاق این آیات نیز حکایت از درستی این برداشت دارد؛ زیرا در سیاق آنها می‌خوانیم: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ» (انفال/۶۰). واژه «قوة» می‌تواند ناظر به کیفیت تجهیزات و ادوات جنگی باشد.

امنیت مورد توجه قرآن نیازمند پیمان‌های نظامی با متحدان است؛ به همین علت مسلمانان به صلح با دیگران فرا خوانده می‌شوند. هدف مشخص امنیتی در حوزه امنیت نظامی جلوگیری از بروز جنگ و در صورت رخداد جنگ، پیروزی است. به همین علت آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ» ناظر به وضعیت جنگی نیست، بلکه هدف کسب آمادگی و قدرت بازدارندگی و جلوگیری از حمله دشمن است. در این آیه می‌خوانیم: «تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ» و بر همین اساس در آیه پس از آن، به هراسی اشاره می‌کند که آمادگی و قدرت بازدارندگی در دشمنان ایجاد می‌کند و آنها را خواهان صلح می‌خواند.

همچنین سیره پیامبر اسلام (ص) و ائمه اطهار(س) بر همین قرار گرفت که تلاش کنند در هر جا سلاح پیشرفته و فناوری ویژه‌ای وجود داشته است، آن را برای مسلمانان فراهم کنند یا آنها را برای آموزش گسیل دارند حتی اگر آموزش و تهیه

سلاح از طریق کفار باشد. حضرت امام علی(ع) گرفتن آموزش و دادن آموزش نظامی را نیز یک ابزار قدرت می‌دانند، زیرا ایشان از قرآن آموخته بود کسانی که می‌دانند با کسانی که نمی‌دانند برابر نیستند.

۴. تهدیدهای نظامی: نرم و سخت

به اعتقاد بسیاری، تهدید نظامی هنوز اصلی‌ترین تهدید برای یک دولت محسوب می‌شود؛ زیرا تهدید نظامی همه اجزای دولت اعم از حاکمیت، سرزمین و نهاد دولت و از سویی دستاوردهای صنعتی، اقتصادی و تمدنی جامعه را هدف قرار می‌دهد. تهدید نظامی قابل درک و ملموس‌ترین نوع تهدید برای آحاد یک جامعه است.

بدون تردید میزان اهمیت امنیت نظامی با نوع و تحولات تهدیدها ارتباطی مستقیم دارد. البته به رغم گذشت دوران قدیم، هنوز نوع تهدید، روش نظامی در پاسخ به تهدیدها را مشخص می‌سازد؛ به این معنی که حوزه تغییرات امنیت نظامی صرفاً در شیوه‌های نظامی و نوع تسلیحات به کار رفته خلاصه می‌شود. بنابراین با وجود تهدیدهایی که به خصوص متوجه حاکمیت ارضی و قلمرو سرزمین دولت‌هاست، جنگ کردن و پیروزی نظامی در آن، هنوز هم هدف محوری است، هر چند در بسیاری از کشورها تأکید بر جنگ قدیمی به سوی کشمکش غیرسنتی کم‌شدت معطوف شده است (ربیعی، ۱۳۸۳: ۱۴۰).

در نیمه دوم قرن بیستم تکنولوژی نظامی برخی کشورها به قدری توسعه یافت که توان تجاوز نظامی به کشورهای دیگر و در عین حال پاسخ نظامی فراگیر علیه همه دولت‌ها را برای آنها فراهم کرد. حال اگر این تکنولوژی به صورت متعادل بین دولت‌های جهان تقسیم شود، نوعی بازدارندگی فراگیر به وجود می‌آید که در آن هر دولتی با این محاسبه که در صورت تجاوز به کشوری، با پاسخی متناسب روبه‌رو خواهد شد، از تجاوز نظامی خودداری خواهد کرد. با این حال چنین تفکری با انتقادهای مختلفی مواجه شده است. به نظر منتقدان، در چنین سیستمی، متغیرهایی مانند خطای انسانی، محاسبات غلط، ایدئولوژی‌های انتحاری، تروریسم، بروز مشکل فنی پیش‌بینی‌نشده و غیره هر لحظه ممکن است موجبات نابودی جزئی یا کلی جهان را فراهم و امنیت بین‌الملل را به شدت مختل کند (روشندل، ۱۳۸۷: ۱۶۶).

تهدیدهای خارجی امنیت مانند تهدید داخلی، ابعادی گسترده و متنوع دارد و

در مقاطع مختلف به اشکال مختلف امنیت را تهدید می‌کند و به چالش می‌کشد. مهم‌ترین عوامل خارجی تهدید امنیت را به شکل زیر می‌توان خلاصه کرد:

الف) تهاجم نظامی: در بعد سخت نیز با وجود تغییراتی که در رابطه بین کشورهای سلطه‌گر با کشورهای ضعیف رخ داده است، هنوز هم تهدید نظامی به ویژه در کشورهای موسوم به جنوب به کلی منتفی نشده است. ایران خود قربانی یکی از ناجوانمردانه‌ترین تجاوزات از سوی رژیم عراق بود (روشندل، ۱۳۸۷: ۱۴۲).

ب) مداخله نظامی آشکار؛ حمایت از تروریسم: مهم‌ترین تهدید خارجی علیه امنیت یک کشور مداخله مستقیم نظامی برای کمک به شورشیان و مخالفان داخلی حکومت آن کشور است. بدیهی است این‌گونه مداخله‌ها با عناوین مردم‌پسند و بشردوستانه انجام می‌گیرد. چنین تهدیدهایی علیه امنیت کشورها غالباً از طریق پشتیبانی و تقویت مستقیم نظامی مخالفین مسلح داخلی یک کشور، توسط کشور دیگر، به منظور حفظ منافع یا مستقر کردن حکومت‌های دلخواه آن صورت گرفته است که مثال‌های بی‌شماری از چنین مداخلات را در جهان امروز همانند سوریه شاهد هستیم.

ج) براندازی: این نوع تهدیدهای امنیتی از راه اقدامات و عملیات‌های پنهانی در ساختارها و تشکلات سیاسی و اجتماعی کشورها، راه‌اندازی تظاهرات، اعتصابات و اغتشاش‌ها به منظور بدنام کردن و تضعیف پایه‌های مردمی رژیم ایجاد می‌شود. غالباً این نوع تهدیدهای امنیتی در کشورهایی که سطح دانش و سواد مردم آن کمتر رشد کرده باشد، خیلی مؤثر واقع می‌شود و امنیت ملی آن را با چالش‌های بزرگ مواجه می‌سازد. نمونه همین تهدید را چند ماه پیش در ترکیه شاهد بودیم.

د) عملیات پنهانی سیاسی یا جاسوسی: تلاش یک دولت یا افراد برای به دست آوردن اطلاعات سری یا محرمانه، بدون اجازه مالک اطلاعات، جاسوسی نامیده می‌شود. جاسوسی زیرمجموعه جمع‌آوری اطلاعات است. علاوه بر جاسوسی، جمع‌آوری اطلاعات از طریق منابع آشکار و روش‌ها و ابزارهای قانونی نیز امکان‌پذیر است (فرهنگ اصطلاحات اطلاعاتی و امنیتی).

عملیات اطلاعات‌محور محدود به ارسال پیام و محتوا (دیپلماسی عمومی) نمی‌شود. ظرفیت دیگر در این زمینه عملیات‌های شبکه‌محور^۱ است که شامل حملات مجازی، جاسوسی مجازی و بهره‌برداری از فضای مجازی برای تسهیل عملیات در دنیای واقعی و دفاع مجازی است. در دکترین پنتاگون، بهترین دفاع مجازی، حمله حساب‌شده

مجازی در نظر گرفته شده است؛ از این رو بخش آفند و پدافند مجازی ارتش درهم ادغام شده و نیروی مشترکی را ایجاد کرده‌اند (کولیوند، ۱۳۹۴: ۷۸).

امروزه از جاسوسی مجازی یعنی دسترسی غیرمجاز به شبکه و سیستم‌های رایانه‌ای با حمایت دولت‌ها استفاده زیادی می‌شود. بیشتر آماج جاسوسی مجازی، بخش‌های دولتی (مراکز نظامی، خدمات عمومی، ادارات و زیرساخت‌ها) هستند. ۵۱۱ واقعه امنیتی در این خصوص در سال ۲۰۱۳ گزارش و در ۳۰۶ مورد جاسوسی مجازی تأیید شد. در میان روش‌های نفوذ در شبکه، بیشترین آمار رشد در چند سال گذشته مربوط به جاسوسی مجازی بوده، به طوری که در سال ۲۰۱۳ سه برابر شده است. در جاسوسی مجازی طیف وسیعی از تکنیک‌ها و ابزارهای فنی به کار گرفته می‌شود. یکی از این ابزارها که دولت‌ها خیلی سریع آن را به کار گرفته‌اند، روش «نفوذ راهبردی به شبکه»^۱ است. جمع‌آوری اطلاعات درباره جاسوسی مجازی به دو دلیل با محدودیت روبه‌روست: نخست آنکه قربانیان دلیلی برای بیان نفوذ و سرقت اطلاعات خود نمی‌بینند. دیگر آنکه الگوریتم و سیستم خودکاری برای تشخیص جاسوسی مجازی ابداع نشده است. افزایش آمار جاسوسی مجازی در چند سال اخیر را می‌توان به افزایش حساسیت سازمان‌ها و تبادل بهتر داده‌ها در این خصوص مرتبط دانست (کولیوند، ۱۳۹۴: ۹۰).

ه) تبلیغات خارجی: معمولاً تبلیغات خارجی ضد امنیت کشورها از طریق رادیو، تلویزیون، نوارهای ویدئویی، نشریات و جراید و سایت‌های اینترنتی انجام می‌گیرد. هدف تبلیغات غالباً ایجاد شکاف و عمیق ساختن آن، ایجاد فاصله بین ملت و حکومت، بدنام کردن و بی‌اعتمادی دولت‌ها نزد ملت آن و جامعه بین‌المللی و بی‌ثبات کردن اوضاع است که در نتیجه باعث اخلاص امنیت و ایجاد چالش‌های بزرگ فراروی امنیت می‌شود (امیدوارنیا، ۱۳۸۱: ۵۵).

۵. قدرت نظامی

قدرت نظامی یک ملت عبارت است از قدرت همه نیروهای مسلح توأم با سایر عناصر قدرت ملی. قدرت نظامی مبتنی بر این عوامل است: قدرت اقتصادی، توان تکنولوژیکی، قدرت سیاسی و توانایی کشور در به‌کارگیری نیروهای مسلح برای پشتیبانی از سیاست ملی (چگینی، ۱۳۷۲: ۲۴).

بنابراین سیاست ملی هر کشوری برخاسته از سیاست دفاعی است که همان سیاست کلان نظامی آن کشور در سطح ملی است. سیاست دفاعی بیان‌کننده راه‌ها و شیوه‌های کلی استفاده از قدرت نظامی کشور در برابر تهاجمات نظامی احتمالی دشمنان خارجی، دفع شورش‌های مسلحانه مخالفان داخلی، حفظ منافع امنیتی و پشتیبانی از سیاست‌های ملی است (تهامی، ۱۳۸۴، ج ۱: ۱۹۳). بنابراین به کارگیری دکترین، اهداف راهبردی و سیاست دفاعی به عنوان چارچوبی برای هماهنگ کردن ابزارهای نظامی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی توسط دولت برای دفع تهدیدها (داخلی و خارجی) و برقراری ثبات و امنیت بوده است.

بر این اساس فارست هر^۱ به نقل از نظریه‌پردازانی مانند باری بوزان در مکتب کپنهاک، با ارائه رویکردی متفاوت در خصوص آسیب‌پذیری در مقابل تهدیدها، چارچوب زیر را ارائه می‌دهد و در این چارچوب رابطه قدرت نظامی- اقتصادی را با انسجام سیاسی- اجتماعی می‌سنجد. وی معتقد است هرگاه قدرت نظامی قوی باشد، مسلماً آسیب‌پذیری کشور در برابر تهدیدهای سخت خارجی کم خواهد شد.

آسیب‌پذیری‌ها و انواع دولت‌ها (مدل عمومی بوزان) (Hare, 2010)

انسجام (سیاسی- اجتماعی)		نوع دولت	
قوی	ضعیف		
آسیب‌پذیری محدود در برابر تهدیدهای نظامی	آسیب‌پذیری بالا در برابر انواع تهدیدها	ضعیف	قدرت نظامی و اقتصادی
آسیب‌ناپذیری نسبی در برابر انواع تهدیدها (تمایل کم نسبت به نظامی کردن مسائل)	آسیب‌پذیری محدود در برابر تهدیدهای سیاسی	قوی	

به منظور تقلیل آسیب‌پذیری و افزایش قدرت نظامی جمهوری اسلامی ایران لازم است متخصصین، صاحب نظران و خبرگان بخش‌های نظامی اقدامات اساسی را در تدوین راهبردهای منطقی و کاربردی، با اتخاذ تدابیر مناسب و اجرای راهکارهای مطلوب با ملحوظ کردن گفت‌وگو و فقیه انجام دهند.

قدرت نظامی به مجموع نیروهای مسلح، تجهیزات، فنون و آمادگی‌های نظامی یک دولت نظر دارد و بیش از آنکه به صورت بالفعل مطرح باشد، شکل بالقوه و آمادگی و توانایی به کارگیری منابع و امکانات را مد نظر دارد. قدرت نظامی و کاربرد آن هنگامی

در سیاست خارجی به عنوان ابزار اعمال سیاست خارجی مطرح می‌شود که دیپلماسی، کارساز نباشد. قدرت نظامی در دنیای معاصر، عنصر اصلی بازدارندگی تلقی می‌شود؛ به این معنی که با داشتن قدرت نظامی، دشمنان تصور و اندیشه تجاوز را در سر نمی‌پرورانند و از تهاجم بازداشته می‌شوند (مرادیان، ۱۳۸۷: ۱۷۵).

یکی از وجوه قدرت و قدرت ملی، قدرت نظامی است. قدرت نظامی یکی از مؤلفه‌های اصلی تأمین‌کننده امنیت ملی است. قدرت نظامی در وهله اول برای جلوگیری از جنگ است. شناخت این قدرت نظامی به ویژه در عصر کنونی حائز اهمیت ویژه‌ای است (وحیدی، ۱۳۹۱).

قدرت نظامی به دلیل اینکه بخش مهم و حساس بلکه تفکیک‌ناپذیر از قدرت حکومت است، برجستگی خاصی بین سایر ابعاد قدرت دارد. به همین تعبیر قدرت نظامی، توانایی یک ملت برای حفظ و حراست سرزمین، حفظ منافع، تأمین اتحادها و کسب اهداف آن است (مطالعه تطبیقی در اندیشه نظامی، ۱۳۹۰: ۸۴).

در ارزیابی قدرت نظامی یک کشور، عوامل محسوس، نامحسوس و برترساز فراوانی تأثیر دارند. مؤلفه‌های قدرت نظامی یا کمی هستند یا کیفی و در مواردی هر دو بعد را شامل می‌شوند. بر اساس یک دیدگاه موجود، زیربنای قدرت نظامی این‌گونه بیان شده است: علوم و فناوری، اقتصاد، روحیه و همبستگی ملی، جمعیت (از نظر کمی و کیفی)، خرد و رهبری (مرادیان، ۱۳۸۷: ۱۷۷).

اندیشمندان متعددی درباره متغیرها و شاخص‌های قدرت نظامی اعلام نظر کرده‌اند. بین صاحب‌نظران گوناگون، اشلی تلیس^۱ و همکاران وی عناصر فراوان و متنوعی را در قالب قدرت نظامی بیان کرده‌اند که عبارت‌اند از:

۱. منابع راهبردی که ارتش از دولت دریافت می‌کند و شامل بودجه دفاعی، نیروی انسانی، زیرساخت نظامی، نهادهای جنگی، پایه صنعت دفاعی و مواد جنگی پشتیبانی است.

۲. متغیرهایی که وسایل تبدیل‌کننده این منابع به توانمندی‌های ویژه هستند (مانند تهدیدهایی که در برابر یک کشور قرار دارد و راهبردهای مطرح‌شده برای مقابله با آنها).

۳. توانمندی‌های نیروهای جنگنده که از راه طیفی از صلاحیت‌های جنگی درک می‌شود و ممکن است با درجات مختلف وجود داشته باشد (زرقانی، ۱۳۸۷: ۸۷).

با مرور نظریه‌های صاحب‌نظران و کارشناسان گوناگون، دوازده عامل و متغیر به عنوان شاخص‌های قدرت نظامی به دست آمد: موقعیت راهبردی، شرکای راهبردی، انگیزه و عقیده، دکترین و راهبرد، بسیج نیرو و سازماندهی، آموزش، پژوهش و سازماندهی، پایگاه و تأسیسات نظامی، پشتیبانی، فرماندهی و رهبری، بودجه و هزینه‌های دفاعی، تجهیزات و تسلیحات، ارتش و نیروی نظامی. بین این دوازده عامل به ترتیب تعداد ارتش و نیروی نظامی، تجهیزات و تسلیحات، بودجه و هزینه‌های دفاعی، فرماندهی و رهبری و پشتیبانی رتبه‌های اول تا پنجم را از نظر درصد فراوانی در این نظریه‌ها به خود اختصاص داده‌اند. بین این پنج متغیر برتر، سه متغیر اول بالاترین جایگاه را دارند. به بیان دیگر، این سه متغیر در مجموع حدود ۵۰ درصد سهم متغیرهای نظامی را به خود اختصاص می‌دهند. این موضوع نشان می‌دهد که از نگاه این کارشناسان، این سه متغیر بهترین شاخص‌های قدرت نظامی هستند (زرقانی، ۱۳۸۷: ۸۸).

روش‌شناسی

این تحقیق از نوع کاربردی - توسعه‌ای است. برای اجرای این پژوهش از روش تحقیق موردی - زمینه‌ای استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش در حوزه اسنادی، گفتمان ولایت فقیه، کلیه بیانات و مکتوبات فرماندهی معظم کل قوا در حوزه امنیت نظامی از تاریخ ۵۸/۱/۲۰ تا پایان این پژوهش؛ در حوزه قانون اساسی، کلیه اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مرتبط با امنیت نظامی و در حوزه سیاست‌های کلی نظام، همه سیاست‌های کلی مصوب ولایت فقیه در حوزه امنیت نظامی به صورت تمام‌شمار است. در حوزه اشخاص نیز خبرگان آشنا به امور دفاعی، امنیتی و نظامی است که تا حد اشباع نظری پیش خواهد رفت. اطلاعات مورد نیاز این پژوهش به روش کتابخانه‌ای و ابزار فیش‌برداری به منظور مفهوم‌شناسی و بررسی مفاهیم نظری و همچنین تدوین ادبیات در موضوع امنیت نظامی، علمی، دینی و آرا و اندیشه‌های حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، قانون اساسی کشور و سیاست‌های کلی به دست آمده است. برای استانداردسازی یافته‌های پژوهش از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش شامل روش تحلیل محتوا^۱، تحلیل گفتمان^۲ و روش تحلیل تفسیری^۳ است.

- 1 . Content Analysis
- 2 . Discourse Analysis
- 3 . Commentary Analysis

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

۱. تحلیل محتوا

متن آراء، اندیشه‌ها و بیانات و مکتوبات حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) در حوزه امنیت نظامی بر اساس روش تحلیل محتوا، تحلیل و مقولات مرتبط با گفتمان ایشان در جدول‌های زیر ارائه شده است.

جدول ۱- مقولات مندرج در تحلیل محتوای اندیشه‌ها، آراء، نظرها و رهنمودهای

حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی)

بعد	مقوله	کلمات	فراوانی	درصد فراوانی
دکترین	قدرت و اقتدار معنوی	اسلام، ایمان، ارزش‌های اسلامی، توکل و اعتماد به خدا، تقوا، عبادت، خدمت برای خدا، عمل صالح، مقاومت، جهاد، معنویت، اقتدار معنوی، قدرت معنوی، شهادت، تدین انقلابی، آرمان‌های الهی، اخلاص، فرهنگ جهادی	۱۵۵	۱۶/۸
هدف	تأمین امنیت	استقلال، هویت، حفظ میهن، حفظ مرز، امنیت، تمامیت ارضی، مقابله با تهدید، حصن و حصار، حفظ منافع، آرامش و اعتماد، ناامنی، نظامی، مقابله با عملیات روانی،	۱۵۷	۱۷/۰۸
سیاست	تربیت نیروی انسانی	بصیرت، وفاداری، فداکاری، خودسازی، تربیت معنوی، نظم و انضباط، تربیت، بازسازی نیروی انسانی، عزم و اراده، عدم مداخله سیاسی	۱۳۹	۱۵/۱۲
دکترین	قدرت و اقتدار نظامی	تقویت، قدرت و اقتدار	۴۲	۴/۵۷
سیاست	اشراف اطلاعاتی و حفاظت از اطلاعات	دشمن‌شناسی، اشراف اطلاعاتی، حفاظت اطلاعات	۶۵	۷/۰۷
دکترین	دفاع	دفاع، دفاع نظامی، دفاع مردمی	۵۷	۶/۲۰
دکترین	آمادگی	آمادگی	۹۲	۱۰/۰۱
سیاست	موقعیت و عمق راهبردی	نیروی قدس، حمایت از هسته‌های حزب الله، موقعیت راهبردی	۱۲	۱/۳۰
سیاست	علم و فناوری	علم و دانش، آموزش، ابتکار و خلاقیت و نوآوری، فناوری، جهاد علمی	۱۰۱	۱۰/۹۹
دکترین	استکبارستیزی	استکبارستیزی	۱۵	۱/۶۲
سیاست	تجهیزات و تسلیحات	تجهیزات، مسلح شدن	۲۸	۳/۰۴
سیاست	بازدارندگی	بازدارندگی، پیمان دفاعی، آمایش سرزمینی	۱۱	۱/۱۹
سیاست	خودکفایی	خودباوری، خودباوری و اعتماد، خودکفایی	۲۹	۳/۱۵
سیاست	پدافند غیر عامل	پدافند غیر عامل	۷	۰/۷۶
		جمع	۹۱۹	۱۰۰

۲. تحلیل گفتمان

متن آراء، اندیشه‌ها و بیانات و مکتوبات ولایت فقیه در حوزه امنیت نظامی بر اساس روش تحلیل گفتمان مورد تحلیل واقع و در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۲- محورهای سه‌گانه اداره امور حوزه امنیت نظامی

در تحلیل گفتمان حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی)

ردیف	محور	مؤلفه
	دکترین امنیت نظامی	قدرت و اقتدار معنوی، قدرت و اقتدار نظامی، فرهنگ جهادی، استکبارستیزی، آمادگی همه‌جانبه، دفاع همه‌جانبه
	اهداف امنیت نظامی	تأمین امنیت، حفظ استقلال، مقابله با تهدیدها، حفاظت از انقلاب اسلامی و منابع حیاتی کشور
	سیاست‌های امنیت نظامی	تربیت نیروی انسانی، اشراف اطلاعاتی، حفاظت از اطلاعات، توان علمی- فناوری، خودباوری و خودکفایی، دفاع مردمی، دشمن‌شناسی، مقابله با عملیات روانی، خلاقیت و نوآوری، تجهیزات و تسلیحات، بازدارندگی، موقعیت و عمق راهبردی، پیمان‌های منطقه‌ای، آمایش سرزمینی مناسب، گسترش پدافند غیرعامل

۳. تحلیل تفسیری

محورها و رویکردهای قانون اساسی و سیاست‌های کلی بر اساس روش تفسیری مورد تحلیل واقع و نتایج آن در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۵- محورهای سه‌گانه اداره امور امنیت نظامی در قانون اساسی و سیاست‌های کلی

ردیف	محور	مؤلفه
	دکترین امنیت نظامی	قدرت و اقتدار معنوی، قدرت و اقتدار نظامی، دفاعی بودن
	اهداف امنیت نظامی	حفظ استقلال، مقابله مؤثر با تهدیدهای خارجی، تأمین امنیت، گسترش حاکمیت، قانون خدا در جهان، حفظ منافع ملی، حفظ نظام، حفظ تمامیت ارضی، حفاظت از انقلاب اسلامی و منابع حیاتی کشور
	سیاست‌های امنیت نظامی	تربیت نیروی انسانی، اشراف اطلاعاتی، حفاظت از اطلاعات، دفاع و بسیج مردمی، توان علمی، خودباوری و خودکفایی، موقعیت و عمق راهبردی، پیمان‌های منطقه‌ای، آمایش سرزمینی مناسب، بازدارندگی همه‌جانبه، گسترش پدافند غیرعامل، تأمین تجهیزات و تسلیحات، تفکیک‌ناپذیری آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی، کشور، ممنوعیت استقرار پایگاه‌های نظامی خارجی، مشارکت در امدادسانی، ممنوعیت سلطه بیگانه بر ارتش، نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

جامعه زمانی می‌تواند به امنیت نظامی دست یابد که علاوه بر داشتن قابلیت‌های اقتصادی، علمی، فناوری، کمیت و کیفیت نیروی انسانی، ژئوپلیتیک و عمق راهبردی و رهبری قوی؛ نیروهای مسلح کارآمد و مؤمن آن جامعه از توان رزمی نسبی برتر برای پاسخگویی به تهدیدهای بالقوه و بالفعل نظامی موجود علیه کشور برخوردار باشند؛ به عبارت دیگر برای رسیدن به امنیت نظامی، کسب و توسعه عوامل و مؤلفه‌های قدرت نظامی برتر در ابعاد مختلف برتری‌ساز نسبت به رقیبان، ضرورتی حیاتی است و نیل به این عوامل تنها در سایه وجود رهبری واحد، اقتصاد شکوفا، فناوری پیشرفته، وسعت مناسب، نیروی انسانی مؤمن، طرح‌ریزی‌ها و برنامه‌ریزی‌های راهبردی مناسب و بازدارندگی همه‌جانبه میسر است.

پیروی از دکترین نظامی صحیح و اتخاذ سیاست دفاعی مؤثر، امنیت نظامی را برای یک جامعه پدید می‌آورد. برخورداری از حمایت ملی در قالب طرح‌های بسیج ملی، حمایت نیروهای مسلح و پیروی قدرت نظامی از رهبری واحد در رقابت‌های سیاسی و رعایت کامل ملاحظات دفاعی در آمایش سرزمینی نیز در زمره عوامل دیگری است که امنیت نظامی را در یک کشور تقویت می‌کند. کشوری از امنیت نظامی برخوردار است که بدون وارد شدن به جنگ یا حتی در صورت ورود به جنگ، بتواند منافع حیاتی خود را حفظ و تأمین کند. حال جمع‌بندی مؤلفه‌های مصداقی حاصل از تحلیل گفتمان و تحلیل تفسیری محورها و رویکردهای قانون اساسی و سیاست‌های کلی را می‌توان در جدول زیر خلاصه کرد.

جدول ۶- مؤلفه‌های دکترین، اهداف و سیاست‌های امنیت نظامی

ردیف	محور	مؤلفه
	دکترین امنیت نظامی	قدرت و اقتدار معنوی، قدرت و اقتدار نظامی، فرهنگ جهادی، استکبارستیزی، آمادگی همه‌جانبه، دفاع همه‌جانبه، بازدارندگی
	اهداف امنیت نظامی	تأمین امنیت، حفظ استقلال، مقابله با تهدیدها، گسترش حاکمیت قانون خدا در جهان، حفظ منافع ملی، حفظ نظام، حفظ تمامیت ارضی، حفاظت از انقلاب اسلامی و منابع حیاتی کشور
	سیاست‌های امنیت نظامی	تربیت نیروی انسانی، اشراف اطلاعاتی، حفاظت از اطلاعات، توان علمی-فناوری، خودباوری و خودکفایی، دفاع و بسیج مردمی، دشمن‌شناسی، عملیات روانی، دیپلماسی دفاعی، خلاقیت و نوآوری، تجهیزات و تسلیحات، بازدارندگی همه‌جانبه، موقعیت و عمق راهبردی، پیمان‌های منطقه‌ای، آمایش سرزمینی مناسب، گسترش پدافند غیرعامل، تفکیک‌ناپذیری آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور، ممنوعیت استقرار پایگاه‌های نظامی خارجی، مشارکت در امدادسانی، ممنوعیت سلطه بیگانه بر ارتش، نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری

به منظور استانداردسازی یافته‌های پژوهش در قالب مؤلفه‌های مربوط به دکترین، اهداف و سیاست‌های حوزه دکترین نظامی، از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده و مراتب بین جامعه آماری توزیع شد که یافته‌های به دست آمده مورد تأیید خبرگان مد نظر قرار گرفت. در جدول فوق، دکترین، اهداف و سیاست‌های امنیت نظامی بر اساس گفتمان ولایت فقیه، قانون اساسی و سیاست‌های کلی با استفاده از روش‌های تحلیل محتوا، تحلیل گفتمان و تحلیل تفسیری استخراج و ارائه شده است. قاعدتاً به علت جامعیت گفتمان ولایت فقیه که بر اساس مبانی دینی و آموزه‌های اسلامی تبلور یافته و همچنین جامعیت نسبی محورها و رویکردهای قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام، مؤلفه‌های تحصیل‌شده جامعیت زیادی نسبت به دیدگاه‌های مطرح‌شده غربی و حتی اندیشمندان مسلمان و بسیاری از پژوهش‌های صورت‌گرفته و مبانی نظری که در این پژوهش به آنها پرداخته شده، داشته و دارد. چه بسا بسیاری از پژوهش‌های سال‌های اخیر در حوزه‌های دفاعی، نظامی و امنیتی تلاش داشتند یافته‌های خود را بر اساس مبانی دینی و گفتمان ولایت فقیه مستند و ارائه کنند. در نگاهی کلی می‌توان تفاوت بین یافته‌های تحقیق و مواردی را که در مبانی نظری این پژوهش آمده است، در جدول زیر ملاحظه کرد.

جدول ۷- مقایسه تطبیقی مؤلفه‌های دکترین، اهداف و سیاست‌های امنیت نظامی

در مبانی نظری و یافته‌های تحقیق

ردیف	محور	مبانی نظری	یافته‌های تحقیق
	دکترین امنیت نظامی	قدرت نظامی، دفاع، آمادگی و هوشیاری، توان رزمی، ایمان و معنویت	قدرت و اقتدار معنوی، قدرت و اقتدار نظامی، فرهنگ جهادی، استکبارستیزی، آمادگی همه‌جانبه، دفاع همه‌جانبه
	اهداف امنیت نظامی	حفظ تمامیت ارضی، مقابله با تهدید، حفظ بقا و امنیت، مصونیت در برابر تهدید نظامی	تأمین امنیت، حفظ استقلال، مقابله با تهدیدها، گسترش حاکمیت قانون خدا در جهان، حفظ منافع ملی، حفظ نظام، حفظ تمامیت ارضی، حفاظت از انقلاب اسلامی و منابع حیاتی کشور
	سیاست‌های امنیت نظامی	بازدارندگی، دیپلماسی نظامی، مشارکت منطقه‌ای، مرزهای راهبردی دفاعی، رصد تحرکات دشمن، خودکفایی، به‌کارگیری فناوری، قابلیت انسانی، عمق راهبردی، تسلیحات، بسیج ملی، آموزش و دانش نظامی	تربیت نیروی انسانی، اشراف اطلاعاتی، حفاظت از اطلاعات، توان علمی-فناوری، خودباوری و خودکفایی، دفاع و بسیج مردمی، دشمن‌شناسی، عملیات روانی، دیپلماسی دفاعی، خلاقیت و نوآوری، تجهیزات و تسلیحات، بازدارندگی همه‌جانبه، موقعیت و عمق راهبردی، پیمان‌های منطقه‌ای، آمایش سرزمینی مناسب، گسترش پدافند غیرعامل، تفکیک‌ناپذیری آزادی و استقلال وحدت و تمامیت ارضی کشور، ممنوعیت استقرار پایگاه‌های نظامی خارجی، مشارکت در امدادسانی، ممنوعیت سلطه بیگانه بر ارتش، نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری

بر اساس گفتمان فرماندهی معظم کل قوا و اسناد بالادستی، در حوزه دکترین امنیت نظامی، برخورداری از اقتدار و قدرت معنوی که به عنوان زیربنای همه مؤلفه‌ها و فعالیت‌ها از جمله قدرت و اقتدار نظامی-امنیتی محسوب می‌شود، به عنوان مؤلفه اساسی آمده است. همچنین فرهنگ جهادی که مؤلفه مهم و ضروری در همه زمینه‌هاست و کارکرد بسیار اساسی دارد، جزو اصول مطرح شده است. از سایر مؤلفه‌های این حوزه می‌توان به آمادگی و دفاع همه‌جانبه و برخورداری از روحیه استکبارستیزی به عنوان اصول امنیت نظامی جمهوری اسلامی ایران نام برد.

در زمینه اهداف امنیت نظامی، مواردی که در یافته‌های این پژوهش به دست آمده کمتر در سایر نظرات و پژوهش‌ها اشاره شده است که می‌توان علاوه بر حفظ امنیت و استقلال و تمامیت ارضی به حفاظت از انقلاب اسلامی و گسترش حاکمیت قانون خدا در جهان اشاره کرد.

مؤلفه‌های به دست آمده درباره سیاست‌های امنیت نظامی به چند دسته تقسیم می‌شود: یک دسته مؤلفه‌های نرم‌افزاری که مهم‌ترین آن تربیت نیروی انسانی متعهد و متخصص است. در کنار این مؤلفه، مسائل اطلاعاتی از جمله اشراف اطلاعاتی و حفاظت از اطلاعات، دشمن‌شناسی، مقابله با عملیات روانی دشمن، توانایی در حوزه علم و فناوری، برخورداری از خلاقیت و نوآوری، روحیه خودباوری و خودکفایی، بهره‌مندی از دیپلماسی دفاعی، تفکیک‌ناپذیری آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور، نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، بازدارندگی همه‌جانبه و داشتن سیاست دفاع مردمی و استفاده هدفمند از ظرفیت بسیج مردمی اهمیت دارد. دسته دیگر برخی مؤلفه‌های سخت‌افزاری است که می‌توان به برخورداری از تجهیزات و تسلیحات هوشمند و بازدارنده، استفاده از موقعیت و عمق راهبردی، داشتن پیمان‌های دفاعی منطقه‌ای، آمایش سرزمینی مناسب، گسترش پدافند غیرعامل، ممنوعیت استقرار پایگاه‌های نظامی خارجی، مشارکت در امدادرسانی و ممنوعیت سلطه بیگانه بر ارتش و نیروهای مسلح اشاره کرد.

بر اساس شرایط خاص دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران و شرایط پراکندگی منطقه غرب آسیا و دخالت نیروهای فرامنطقه‌ای و همچنین مبحث مربوط به فناوری هسته‌ای و تهدیدهای مستمر دشمنان نظام در حوزه تهاجم نظامی، پیشنهاد می‌شود همه مبادی و سامانه‌های دفاعی، امنیتی و نظامی یافته‌های این پژوهش در فرایند طرح‌ریزی، برنامه‌ریزی، سازماندهی، هدایت، هماهنگی، نظارت و ارزیابی حوزه امنیت نظامی را همواره به عنوان چراغ راهنما و مؤلفه‌های استخراج‌شده از اسناد فرادستی تلقی و برای تحقق آنها تلاش کنیم تا امنیت کشور در حوزه نظامی تأمین شود.

منابع دینی

- قرآن مجید، ترجمه استاد محمد مهدی فولادوند.

- نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی.

- فرماندهی معظم کل قوا، حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) (۱۳۹۰)، نرم افزار حدیث ولایت، مجموعه رهنمودهای فرماندهی معظم کل قوا، حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای (مد ظله العالی)، تهران: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.
- فرماندهی معظم کل قوا، حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی)، (۱۳۸۹-۱۳۹۲)، دیدارها، سخنرانی‌ها، بیانات و ملاقات خصوصی، تهران: دفتر نظامی فرماندهی معظم کل قوا.
- فرماندهی معظم کل قوا، حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی)، (۱۳۸۹-۱۳۹۲)، سخنرانی‌ها و بیانات، تهران: قابل دسترسی در:

www.Khamenei.ir

منابع فارسی

الف) کتاب

- امیدوار نیا، محمدجواد (۱۳۸۱)، امنیت در قرن بیست و یکم، چ ۱، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۲)، انقلاب و بسیج سیاسی، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- بوزان، باری (۱۳۸۹)، مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، چ ۲، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- تهامی، سید مجتبی (۱۳۸۴)، امنیت ملی (دکترین، سیاست‌های دفاعی و امنیتی)، ج اول، تهران: نشر آجا.
- جهان بزرگی، احمد (۱۳۸۸)، امنیت در نظام سیاسی اسلام، چ ۱، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- چگینی، حسن (۱۳۷۲)، طرح‌ریزی استراتژیک نظامی و برنامه‌ریزی دفاعی، تهران: دانشگاه علوم استراتژیک.
- دانشگاه عالی دفاع ملی (۱۳۹۰)، مطالعه تطبیقی در اندیشه نظامی، چ ۲.
- ربیعی، علی (۱۳۸۳)، مطالعات امنیت ملی، چ ۱، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- روشندل، جلیل (۱۳۸۷)، امنیت ملی و نظام بین‌الملل، تهران: انتشارات سمت.
- زرقانی، سید هادی (۱۳۸۷)، مقدمه‌ای بر قدرت ملی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ستاد کل نیروهای مسلح (۱۳۹۱)، فرهنگ جامع واژه‌ها و اصطلاحات نظامی، چ ۱، تهران: دفتر واژه‌گزینی نظامی، انتشارات روناس.

- شولتز، ریچارد و روی گادسون و جورج کوئیستر (۱۳۸۶)، رویکردهای جدید در مطالعات امنیتی، ترجمه سید محمدعلی متقی نژاد، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- عاملی، س. ر (۱۳۸۲)، «دوجلهانی شدن و آینده جهان»، کتاب ماه علوم اجتماعی، ش ۶۹-۷۰.

- عاملی، س. ر (۱۳۸۲)، «دوجلهانی شدن ها و جامعه جهانی اضطراب»، نامه علوم اجتماعی، ج ۱۱، ش ۱.

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸)، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

- کوستر، جرج اچ. (۱۳۸۱)، رویکرد نظامی، مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی، ترجمه اصغر افتخاری، ج ۱، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- ماندل، رابرت (۱۳۷۹)، چهره متغیر امنیت ملی، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی

- نامه دفاع (۳۰)، (۱۳۹۱)، «عوامل و ویژگی های سیاست دفاعی ج. ا. ایران»، تهران: مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، ش اول.

ب) مقالات

- بهرامی، محمد (۱۳۸۲)، «قرآن و مسئله امنیت ملی»، مجله پژوهش های قرآنی، شماره ۳۵ و ۳۶، پاییز و زمستان.

- صنیعی، محمد حسین (۱۳۸۶)، «مهندسی تولید قدرت نظامی»، تهران: فصلنامه امنیت پژوهی، دانشکده علوم و فنون فارابی، س ۶، ش ۱۷ و ۱۸.

- رشید زاده، فتح الله و محمدجواد علیزاده (۱۳۹۱)، «دکترین، اهداف و سیاست های امنیت نظامی جمهوری اسلامی ایران بر اساس - قانون اساسی و سیاست های کلی نظام»، فصلنامه مطالعات امنیت ملی، ش ۲۱.

- ظریف منش، حسین (۱۳۸۷)، «جهاد اسلامی رویکرد برتری ساز در جنگ های آینده»، تهران: ماهنامه نگرش راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی.

- مرادیان، محسن (۱۳۸۷)، «شاخص های اصلی سنجش قدرت نظامی کشورها»، فصلنامه راهبرد دفاعی، ش ۲۳.

ج) رساله ها

- کولیوند، ابراهیم (۱۳۹۴)، ارائه الگوی راهبردی مدیریت تحولات برآمده از توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در حوزه امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده امنیت ملی.

(د) سایت‌ها

- وحیدی، احمد (۹۱/۸/۷)، «قدرت نظامی و پدافند غیر عامل»، قابل دسترس در:
<http://khabarfarsi.com>
- Hare, forrest (2010) *The Cyber Threat to National Security: Why Cat We Agree?*, Conference on Cyber Conflict Proceedings.

